

Kanon, klima & kreativitet

– nye stier i Pontoppidans landskaber

DITTE EBERTH TIMMERMANN & CHRISTINA REEDER RYBORG JØRGENSEN

I gymnasieskolerne beskæftiger vi os ofte, hvis ikke altid, med samtidens nyeste tendenser, udfordringer og fokuspunkter. Det ligger i vores DNA. Ganske som vi – for at gøre dette – rækker tilbage til tiden før os efter byggeklodser, fundament, indsigter og forståelse. I danskfaget er det ofte i litteraturhistorien og hos vores mange store forfattere, at vi kan finde hjælp. Det er i litteraturen og læsningen af den, at både vi og eleverne kan møde stemmer fra fortiden, som kan bruges til at forstå verden og vores egen tid. Litteraturen kan vække genklang på tværs af århundreder og minde os om, at vi ikke er de første, som møder udfordringer ved at være menneske. Henrik Pontoppidan er bestemt ingen undtagelse.

En højaktuel udfordring må siges at være de allestedsnærværende klimaforandringer og biodiversitetskrisen, som nu udgør et nyt fælles livsvilkår. Dette kalder på nye eksistentielle forestillinger om, hvad det vil sige at være menneske, hvordan vi forholder os til henholdsvis teknologi og natur, og hvad det gode liv egentlig er. Måske er der behov for et revideret dannelsesideal baseret på et økocentrisk læringssyn, som gør op med mennesket som det ultimative centrum og i dets sted sætter planetær omsorg og ligeværdig sameksistens med alt andet levende.

Dette var et af fokuspunkterne i vores fælles masterafhandling “Kan man lære håb i dansk? – på vej mod en bæredygtig skriveidaktik” fra 2023. Her beskæftigede vi os med, hvordan vi i gymnasiets danskundervisning kunne arbejde med anderledes didaktiseringer blandt andet baseret på Lev Vygotskys begreb om menneskets fundamentale forestillingsevne og evne til kreativ virksomhed eller handling og Anke Piekuts forskning i narrativ læring og fortællingers kraft. I dette perspektiv er det interessant at spørge: Hvad kan Pontoppidan sige os i en klimakontekst, og hvilke nye stier i Pontoppidans landskaber kan vi få øje på?

KANON

I dag er Pontoppidan fast inventar i gymnasiets danskundervisning, ikke mindst på grund af sin solide placering på kanonlisten som en repræsentant for det moderne gennembrud – sammen med Herman Bang. I foråret 2025 har børne- og undervisningsminister Mattias Tesfaye sat gang i en revidering af kanon, hvor der i kommissoriet blandt andet fremgår, at der skal gøres op med den skævvridning i kønsfordelingen, der desværre har været gældende for den litterære kanon i dansk i gymnasiet siden 2005. Derudover skal der også læses nordiske forfattere og forfattere fra rigsfællesskabet. Man kunne derfor med rette spørge, om vi så ikke nu skal læse Amalie Skram som hovedeksponenten for det moderne gennembrud? Vi er dog ikke i tvivl om, at en forfatter som Pontoppidan fortsat vil være at finde på kanon. Ifølge kommissoriet skal der være både en obligatorisk liste med 6-8 navne og en bruttoliste på 25-30 forfattere, hvorfra underviseren så skal vælge 12; her er Pontoppidan med sin alsidighed et meget kvalificeret bud på en forfatter, man kan blive ved at genbesøge. Han behandler problemstillinger, der også er relevante i dag i forhold til det politiske, kritik af samfundsforhold, køn og ikke mindst eksistentielle dilemmaer.

Pontoppidans tekster besidder på taknemmelig vis klare bud på forklaringer og diskussioner af de såkaldte tre K'er i det moderne gennembrud – køn, klasse og kirke. Tænk bare på novellen "Naadsensbrød" (1885/87) om Stine Bødgers, der skal på kassen på grund af sin klasse og sit køn (hun er bødkerens kone) – og en arbejdsskade og noget alkohol. Og så er der også en kirkens repræsentant i novellens slutning, der får vist det helt modsatte af medmenneskelighed. "Naadsensbrød" er hyppigt anvendt i undervisningen, fordi den er kort, skarp, fuld af symbolik og den ironi, som Pontoppidan også står for. Teksten sætter fokus på fattigdom, hykleri og social uretfærdighed – emner, som stadig er relevante i dag, og som eleverne derfor nemt kan forholde sig til. Den er desuden velegnet til analyse af fortæller-positionen, komposition og realisme, og den kan nemt kobles til vores egen tids velfærdsdebatter og ældreomsorg.

En litteraturhistorisk vinkel i tekstlæsningen kan virke understøttende for en tematisk læsning ved at give eleverne en kontekstuel forståelse for samfundsvilkår og modernitetserfaringer i tiden op til og omkring århundredeskiftet. Erfaringer, som de sagtens kan genkende i nutidens udfordringer og dilemmaer. Det samme gælder, når de læser tekster, der ved første øjekast kan virke gamle og støvede for dem, men som ved nærmere eftersyn (læs: læsning) kan åbne for genkendelige eksistentielle erfaringer om at være et ungt menneske i verden. Temaerne i Pontoppidans tekster er universelle – frihed, undertrykkelse, tro, arv/miljø, natur og menneskets plads i verden, og trods det ældre sprogs barrierer er de tilgængelige for eleverne med lidt støtte. Rigtig mange af hans noveller er desuden korte og oplagte til nærlæsning og fælleslæsning, der kan modvirke sproglige blokeringer hos eleverne. At *høre* litteraturen før selve læsningen åbner potentielt set for et andet rum, som overkommer umiddelbare stopklodser som den ældre ortografi

med fx dobbelt a og stort begyndelsesbogstav, der bremser selve læsningen og dermed også oplevelsen. Herved hopper man så at sige over hækkene på løbebanen og går mere direkte til tekstoplevelsen og måske også en fortolkning. Og samtidig en bemestringserfaring: "Jeg formår faktisk at læse litteratur, der er skrevet 150 år før min levetid!".

Spredningen i udvalget af anvendte Pontoppidan-tekster i undervisningen ude i klasselokalerne er dog ikke prangende. De mest brugte tekster i undervisningen er netop ovennævnte "Naadsensbrød" samt novellen "Ane-Mette" (1886), hvilket fremgår i Laura Kolborg Sørensens interessante artikel "Pontoppidan(sk) på skole-skemaet" fra *Pontoppidaniana* (2023). Hun har undersøgt, hvordan og hvorfor Pontoppidan bruges i gymnasieskolens danskundervisning med udgangspunkt i fagets undervisningsmaterialer og resultater fra en survey blandt gymnasielærere. Dette peger på temmelig fasttrampede stier i valgene af tekster, hvilket vi kun kan nikke genkendende til. Måske har de digitale undervisningsmidlers udbredning og forlagenes fokus på kanonforfatterne været med til at skabe en ensretning i undervisningsteksterne, samtidig med at mange lærere oplever mindre tid til at udvikle og forberede nye forløb? Et snævert tekstudvalg skaber dermed nærmest en kanon i kanon.

Man kan spørge, om vi med en sådan praksis yder Pontoppidan retfærdighed? Eller spændes han for en vogn med et for snævert fokus på det moderne gennembruds karakteristika og med faste samfundskritiske temaer? Hvilke tekster ville vi læse, hvis vi skiftede perspektiv til for eksempel et fokus på klima eller natur, og kunne dette have et potentiale for at skimte nye veje at gå med anderledes læsninger – også for eleverne?

KLIMA & KREATIVITET

Vi vil her argumentere for et alternativt K, der er yderst aktuelt i dag, nemlig klima. Elever skal kunne agere i en virkelighed, hvor klimakrisen er et menneskeligt grundvilkår, og her kan litteraturhistorien tilbyde et spejl. Kan litteraturlæsningen med eleverne inkludere et fokus på en øget handlekompetence baseret på håb i stedet for klimaangst og resignation? Bruno Latour taler for eksempel om et 'tingenes parlament', Jane Bennett om 'levende materialitet' og Michael Paulsen om 'earth-caretakers', så i undervisningen bør vi måske begynde at stille spørgsmålstejn ved menneskets privilegerede position og give meget større plads til alt det andet, som vi deler jordens livszone med. Gymnasiets formålsparagraf fik i august 2023 tilføjet ordene 'miljø' og 'klima' i det afsnit, der drejer sig om elevernes forhold til deres omverden og vigtigheden af at lære respekt og ansvarlighed heroverfor. Også dette peger på en udbygning af naturbegrebet, eller i alt fald på en form for 'genlæsning' af naturen og vores forhold til den. Her kan Pontoppidan tilbyde noget i sine natur- og landskabsskildringer. Hvilke narrativer findes her, og hvordan kan disse didaktiseres?

Vores erfaring er, at dansk på htx og eux, hvor vi underviser, blandt alle de naturvidenskabelige og teknologiske fag bliver et åndehul for eleverne, da faget med sin særlige kulturelle praksis tilbyder et rum til refleksion, fordybelse, kultur- og identitetsforståelse, det kommunikative og narrative, kreativitet, oplevelser og endda leg. Med Jerome Bruner kan vi tale om dette som fagets iboende narrative vidensmåde, og derfor kan det tilbyde noget fundamentalt anderledes end en løsnings- og nytteorienteret tilgang til klima og vores forhold til naturen. I forlængelse heraf ser vi med Anke Piekut et uudnyttet potentiale i et narrativt læringsperspektiv. Piekut bestemmer ud fra forskningslitteraturen om narrativ læring fire nøgleelementer:

- at *lære af* narrativer
- at *lære igennem* narrativer
- at *lære ved* at *genkende kulturelt væsentlige narrativer*
- at *lære ved* at kunne *analysere og betydningsgive narrativer*

I det første element læres der hovedsageligt receptivt af narrativer, hvor der i det andet element læres gennem produktionen af narrativer. I det tredje element sker læringen på et metaniveau i genkendelsen af og refleksionen over kulturelle narrativer, det vil sige fremherskende fortællinger i en given kulturel og sociohistorisk kontekst. Her kan opstå både med- og modkonstruktion af narrativer. I det fjerde og sidste element findes læringen i at kunne analysere og tildele betydning til de narrativer, der optræder i for eksempel en faglig kontekst.

Hos Pontoppidan finder vi potentialer for undersøgelse og læsning på alle fire niveauer; vi kan lære af selve fortællingerne som for eksempel Stine Bødkers skæbne, vi kan arbejde med kreativ produktion af nye narrativer, vi kan genkende de kulturelle narrativer som det moderne gennembrud, og vi kan desuden arbejde analytisk og fortolkningsmæssigt med teksterne.

Et udmærket sted i forfatterskabet at starte et tekstarbejde om klima eller natursyn kan være et eller to uddrag fra romanen *Lykke-Per* (1898-1904) om den ambitiøse præstesøn og ingeniørstuderende Per Sidenius, der med et storstilet kanal- og havneprojekt ønsker at udvikle Jylland med handel og energi, blandt andet ved at udnytte bølge- og vindenergi. Kolborg Sørensens tidligere nævnte undersøgelse viser interessant nok, at kun ganske få gymnasielærere anvender uddrag fra romanen, blandt andet med den begrundelse, at eleverne har svært ved at forstå pointer og romanens sammenhæng, når der kun læses uddrag. Her vil vi dog argumentere for, at det i denne sammenhæng kan være oplagt med et uddrag fra henholdsvis før og efter Pers møde med den sublime natur i Alperne, ikke mindst fordi der her sker et perspektivskifte.

Pontoppidan beskriver Per som det moderne menneske, der før sit ophold i Alperne har et praktisk, ingeniørpræget forhold til naturen. Den ses ikke som noget værdifuldt i sig selv, men som noget, der skal udnyttes, kontrolleres og omformes til menneskelig nytte – en form for økomodernisme. Der står blandt andet i kapitel 8: “Som Modstykke udkastede han et livfuldt Billede af det Vidunderrige, hvortil en kraftig Industri forholdsvis hurtigt vilde kunne omskabe Landskabet”. Per anskuer

her på antropocæn vis naturen med en vis form for arrogance – som et råmateriale for sine menneskelige projekter. Naturen kan reduceres til materiale, der skal måles, omformes og gennemskares af kanaler og veje. En oplagt perspektiveringstekst her er H.C. Andersens “Jernbanen” (1842), hvor naturens omformning og tilpasning til jernbaneskinneerne også beskrives. Denne måde at anskue naturen på afspejler Pers grundlæggende moderne, rationelle livssyn: Mennesket som naturens herre, fremskridt gennem teknik, fornuft over følelse.

I kapitel 13 skildres Pers ophold i Alperne, hvilket markerer en radikal ændring i hans forhold til naturen. For første gang konfronteres han ikke bare med naturens fysiske storhed, men også dens åndelige kraft. Det sker, da han alene bevæger sig op i bjergene uden guide: “Det var Storheden, Aanden, Mystiken i Naturen, for hvilken Uroen i hans Sind nu havde gjort ham modtagelig.” Han tænker tilbage på sin barndom, hvor naturen var en legeplads for ham – en erfaring, han siden har mistet, og han forundres over, hvordan naturen påvirker ham på ny. Naturen bliver for Per noget, der kalder på en oplevelse af ydmyghed, ærefrygt og eksistentiel forundring. Stilheden og de mægtige masser skaber tanker om liv, død og tidens uendelighed: “Hvorledes gik det til, at noget saa negativt som det, at man ingenting hørte, kunde virke saa højtideligt befriende?” I bjergene oplever Per til sidst en stærk fornemmelse af naturens evighed: “Tiden skrumpede saa underligt ind ved Synet af disse stivnede, i evig LigeGYldighed hvilende Stenklumper.” Oplevelsen får ham til at føle sig lille i forhold til skabelsens urkræfter – en helt anden holdning til naturen end hans tidligere selvsikre ingeniørambitioner.

En sammenligning mellem disse to romanuddrag kan for eleverne illustrere overgangen fra natur som ressource til natur som noget større, hvor mennesket ikke længere er den højeste kontekst – og dermed vise et mere økocentrisk perspektiv. I en diskussion af forholdet mellem menneske og natur i forlængelse af en læsning af disse to romanuddrag kan eleverne for eksempel arbejde narrativt med følgende spørgsmål:

- Kan mennesket kontrollere naturen? Eller skal vi underkaste os den?
- Hvordan ville Alperne tale til Per? Skriv en lille tale.
- Hvis Pontoppidan levede i dag, hvordan ville han så skrive om klimaforandringer? Skriv en kort tekst herom.
- Lav en mini-sammenligning: Hvordan adskiller Pontoppidans natursyn sig fra romantikkens opfattelse af naturen?
- I Bille Augusts filmatisering af romanen fra 2018 fremstilles Per som en grøn iværksætter. Kan man tale om greenwashing? Hvilke nutidige narrativer kan forbindes med dette? Hvilke forskellige narrativer findes i henholdsvis roman(uddrag) og film?
- Kunstnergruppen SUPERFLEX har i forbindelse med kunstprojektet *En drøm om i morgen, Taastrupgaard for mennesker – og fisk!* fremstillet et nyt byggemateriale til at bygge boliger med. Vel at mærke et særligt lyserødt materiale, som fisk er glade for – fordi Danmark på et tidspunkt bliver oversvømmet, og så vil menneskets boliger kunne overtages af fiskene. Sammenlign fokus for de to ingeniørroller hos SUPERFLEX og *Lykke-Per*.

På den måde kan man med eleverne undersøge, hvordan Pontoppidan skildrer forholdet mellem menneske og natur og perspektivere dette til nutidige problemstillinger om menneskets forhold til naturen. I sammenhæng hermed er det også oplagt at læse novellen "Ørneflugt" (1899) om ørnen Klavs, der vokser op blandt høns og mister sin evne til at flyve og være fri, og hvor naturens kræfter modstilles menneskets socialisering og tilpasning. Her kan man lade eleverne undersøge, hvordan naturens kraft versus den menneskeskabte begrænsning beskrives, og hvorfor det beskrives som et tab at miste evnen til 'naturen'? Også i fortællingen "Isbjørnen" (1887) kan der arbejdes med naturens betydning – og her den grønlandske – for hovedpersonen Thorkild Müller. I novellen "En vandringsmand" fungerer landskabet ikke blot som baggrund for handlingen, men som en aktiv medfortæller, der forstærker temaer som fremmedgørelse, historisk bevidsthed og social undertrykkelse. Landskabet spejler hovedpersonens følelser, men det fungerer også som en konkret påmindelse om fortidens sociale uretfærdigheder. Eleverne kan her arbejde med at skrive fortællinger med landskabet som afsender eller med andre former for perspektivskifte.

Yderligere konkrete didaktiseringer med fokus på det kreative og narrativer, som kan anvendes bredt til forskellige tekster, kunne blandt andet være at sætte fokus på landskaber i udvalgte tekster – at tegne dem, gengive og genskrive dem med andre synsvinkler, genskabe dem som små film, gå ud i egne og nutidige landskaber og (be)skrive fortællinger om dem. En læsning af digtet "Sønderjylland" (1918) kan følges op af skrivning af et frihedsdigt om ens egen landsdel eller en omskrivning af digtet til en tale. Eller eleverne kan producere en reklamefilm for egen landsdel for eksempel at tiltrække turister og her fokusere på, hvad der er det særlige ved landsdelen. Det vil også være oplagt at arbejde med kvindefrigørelse og lade eleverne undersøge Jakobe-figuren i *Lykke-Per* og derefter lave en Messenger-tråd mellem hende og Per.

Et sådant kreativt arbejde i en klimakontekst og med kontinuerligt narrativt fokus har potentialet til at kvalificere både læseoplevelse og danskfaglig analyse og dermed engagere eleverne i Pontoppidans tekster på ny. Hermed får de mulighed for at opdage og bevæge sig ud på nye stier i Pontoppidans landskaber.

ABSTRACT

This article explores how Henrik Pontoppidan's literature, traditionally anchored in the Danish literary canon, can be reinterpreted through the lens of contemporary ecological and educational concerns. While Pontoppidan is often taught in the context of the Modern Breakthrough with a focus on gender, class, and religion, we argue for the inclusion of a fourth element: climate. Drawing on theories of narrative learning and creativity by scholars such as Vygotsky and Piekut, we propose new didactic approaches that engage students not only analytically but also creatively and reflectively. Using examples from *Lykke-Per* and selected short stories, we demonstrate how Pontoppidan's nature and landscape depictions can

support an eco-centric worldview, fostering student engagement with climate challenges and existential questions. Furthermore, we examine how Pontoppidan's works may offer resistance to canon rigidity and suggest paths toward a more diverse, sustainable, and imaginative literature education in upper secondary schools. By integrating narrative practices and cross-disciplinary perspectives, Danish literature can become a transformative space where students learn not only to interpret texts-but also to imagine alternative futures.

Christina Reeder Ryborg Jørgensen, f. 1970, er lektor i dansk samt eux-koordinator på EUC Sjælland, htx og eux Køge. Master i gymnasiepædagogik, didaktiklinjen v. SDU.

Ditte Eberth Timmermann, f. 1977, er lektor i dansk og engelsk samt læsevejleder på Teknisk Gymnasium Skanderborg, AD-underviser TeoPæd, medlem af kanonudvalget 2025, Master i gymnasiepædagogik, didaktiklinjen v./ SDU.

LITTERATUR

- <https://www.henrikpontoppidan.dk/> – Portal for læsere, studerende, lærere og forskere
- Jørgensen, C.R.R. & Timmermann, D.E. (2023): "Kan man lære håb i dansk? – på vej mod en bæredygtig skriveidaktik", Masterafhandling v./ SDU – Gymnasiepædagogik
- Mikkelsen, D.H. et. Al. (2019): *Grænseløs? Menneske, teknologi, fremtid*, Dan sklærerforeningens Forlag
- Piekut, A. (2018): "Narrativ læring" i: Christensen et. al.: *Didaktik i udvikling*. Klim.
- Sørensen, L.K. (2023): "Pontoppidan(sk) på skoleskemaet" i: *Pontoppidaniana* nr. 1